

Galaterbrevet kap.1-2 Paulus – Jesu Kristi Apostel

Galaterbrevet blev formentlig skrevet umiddelbart efter afslutningen af Paulus' første missionsrejse i år 47 e.Kr.

Galatien er et område i det centrale og sydlige Tyrkiet; netop det område, som Paulus og Barnabas rejste rundt i på den første missionsrejse fra år 45 til 47. Galatien er altså ikke en by, men et område med en række byer. I disse byer oprettede Paulus og Barnabas kristne menigheder. Men kort efter deres afrejse ankom der en slags jødekristne til Galatien. De bliver kaldt *judaister*. De hævdede, at troen på Jesus ikke var nok til frelse. Mændene skulle også omskæres, og alle skulle overholde de jødiske spiseregler. Det var nødvendigt til frelse, sagde judaisterne (jf ApG 15,1).

Læs: Gal 1,1-5

Dette var i oldtiden den traditionelle måde at indlede et brev på. Først nævnte man afsenderen med både navn og titel, og derefter nævnte man modtagerne. Når vi sender breve i dag, er vi som regel lidt mere ydmyge. Vi nævner modtageren først og venter med os selv til sidst. Men sådan gjorde man ikke i oldtiden.

I øvrigt er det vigtigt for Paulus at slå fast, at han ikke er en hvilken som helst kristen, men et særligt udvalgt vidne, der taler på Guds vegne. Det var især vigtigt for ham i dette brev, fordi nogle i Galatien satte spørgsmålstegn ved hans myndighed. Nu understreger han så for dem, at han er apostel.

Apostel er græsk og betyder 'en, der er udsendt'. Men det er der flere græske ord, der betyder. Ordet apostel har bibetydningen 'sendt med fuldmagt til at tale på vegne af den, der sender.' En apostel er altså en ambassadør, en delegeret med juridiske beføjelser. Når man møder apostlen, møder man ham, som har sendt apostlen. I 1 Kong 14 hører vi dommen over den ugudelige kong Jeroboam. Profeten Akija siger til kongen: "Til dig er jeg sendt som apostel med et hårdt budskab" (14,6). Sådan står der i den græske oversættelse af GT (LXX). Udtrykket 'apostel' er brugt for at få profetens status frem. Han er en officiel embedsmand, der taler på vegne af den himmelske konge, som har sendt ham. Da Jeroboam hørte Akija, hørte han Gud. Når jøder på nytestamentlig tid hørte nogle af de kristne omtale sig selv som Guds apostle, så forstod de udmærket meningen; nemlig en ligestilling af disse kristne med de gammeltestamentlige profeter som Guds officielle talerør. Brevene i NT indeholder derfor ikke bare menneskers meninger om Gud. Nej, de er Guds Ord til os formidlet gennem mennesker. Paulus takker Gud for thessalonikerne, fordi, som han skriver, "da I

modtog Guds ord, som I hørte af os, tog I ikke imod det som menneskeord, men som det, det i sandhed er, Guds ord" (1 Thess 2,13). Vi skal læse Galaterbrevet på samme måde; nemlig som Guds forpligtende ord til os i dag.

I v.3 har vi det sædvanlige ønske om nåde og fred til brevets modtagere: "Nåde være med jer og fred fra Gud vor Fader og Herren Jesus Kristus." Vi finder den samme hilsen ordret i 8 af Paulus' 13 breve. Den nåde og fred, som Paulus taler om, er ikke noget, som menigheden selv skal frembringe. Nåden og freden kommer til os som en gave "fra Gud". Fordi Gud har gjort dem hellige ved at flytte dem over i Kristus, er de nu på det sted, hvor Guds nåde og fred regerer. På grund af Jesus og det, som Han har gjort, har vi nåde fra Gud og fred med Gud. Begreberne nåde og fred rummer Paulus' lære om frelsen i én sum. Nåden er Guds nådige sindelag mod os, nemlig at Han ikke tilregner os vore synder. Forholdet til Guds nåde bliver grundigt behandlet senere i brevet, fordi menighedernes problem netop var, at de gled bort fra den uforskyldte og frigørende nåde.

I v.4 knytter han nåde og fred fra Gud sammen med, at Jesus har givet sig selv hen for vore synder. Og han siger, at det skete efter Guds vilje. De to første kapitler i Galaterbrevet både indledes og afsluttes med denne centrale sag. I 2,20 står der, at Guds søn elskede mig og gav sig selv hen for mig. Jesus døde som et offerlam, der bar vore synder. Hele Galaterbrevet er ét langt forsvar for det, som vi kalder *Kristus alene* (latin: *solus Christus*). Vi skal lade Kristi offer for vore synder stå alene, siger Paulus. Vi spotter Kristi lidelser (dvs. smerter og sår), hvis vi forsøger at pynte på dem med noget af vores eget. Jesus blev vores stedfortræder, der trådte ind under Guds vrede med al vores synd. Det skal vi takke og ikke spotte Ham for. Når galaterne vil lægge noget til Kristi offer, så spotter de Kristus. Det er baggrunden for Paulus' hårde ord senere i brevet.

Læs: Gal 1,6-9

Paulus indleder alle sine breve med en hilsen. Derefter kommer i 9 af hans breve en tak til Gud for læserne. Denne tak mangler i Galaterbrevet. Der er ikke noget at takke for! I stedet lader han galaterne læne sig op ad en forbandelse. Det er hårde ord! Men så vigtigt er det altså for Paulus, at vi frelses ved Kristi sonoffer *alene*.

Vi forstår, at der er kommet nogle mennesker til galaterne, som har forkyndt et nyt evangelium for dem. Et evangelium, som ikke handler om nåden ved Jesu offerdød. Der var tale om jødekristne, som trængte sig ind i en del af de hedningekristne menigheder. Galaterne fik at vide, at de skulle lade sig omskære

(5,2), og formentlig også, at de skulle overholde de jødiske spiseregler (Gal 2,11ff). At de ikke var omskåret i forvejen, viser os, at de var hedningekristne. Og at de nu bliver pålagt jødiske regler, viser os, at det var en slags jødekrænkelse; også kaldet judaister, som kom og forvirrede dem. Deres forvrængede evangelium gik ud på, at Kristi nåde ikke var nok. Man måtte også overholde loven, eller i hvert fald visse dele af loven, for at blive frelst (ApG 15,1). Hertil svarer Paulus: Det sande evangelium siger *nåden alene* (latin: *sola gratia*). Det falske evangelium siger: Nåden + noget mere. Og så er det faktisk ligegyldigt, hvor meget mere, der kræves. Bliver der bare lagt en lille smule oven i nåden, som også må til, så forvrænger man Kristi evangelium, og man håner Kristi lidelser (smerter). ”Forbandet være han”, som gør det, siger Paulus.

Det er ikke tilstrækkeligt, at vi selv taler sandt om Guds nåde. Vi skal afvise løgnelæren med lige så klare ord, som vi forkynder det sande evangelium.

Vi kan se forskelligt på så mange praktiske ting i den kristne menighed, men hér er der kun plads til ét syn. Hvis der kommer nogen, som forkynder et andet evangelium, så må Herrens menighed ikke tage imod vedkommende som en bror eller søster. Tager vi imod vedkommende alligevel og foregiver, at hér er der åndelig enhed, så bliver vi medskyldige i hans eller hendes synd. Vi håner Kristi lidelser, og vi falder ind under den samme dom som de falske apostle.

Johannes skriver om dette: ”Hvis nogen kommer til jer og ikke fører denne lære, så tag ikke imod ham i jeres hus, og byd ham ikke velkommen; for den, der byder ham velkommen, gør sig delagtig i hans onde gerninger” (2 Joh 9-11; jf. Rom 16,17; 1 Kor 5,11; Tit 3,10). At byde velkommen vil her sige: Byde velkommen som en kristen bror i menighedens hus, og måske ligefrem bruge ham som prædikant. Gør man det, så rammes man af forbandelsen i Gal 1,8-9.

Paulus er selvfølgelig særligt vred på de vranglærere, der er kommet til Galatien. Men han er også vred på galaterne, fordi de så hastigt lader sig vende bort fra Jesus (v.6). Paulus og Barnabas har jo lige været hos dem og indprentet dem det sande evangelium. Galaterne er nogen vendekåber. De er åndelige desertører. Men de skal vide, at man ikke kan skalte og valte med evangeliet. Det er at håne Kristi lidelser, og derved risikerer man den evige forbandelse.

Vi undlader at læse **Gal 1,10-2,10** over. Jeg genfortæller bare, hvad Paulus siger.

I dette lange afsnit fortæller Paulus historien om, hvordan han blev kristen, og hvem han var sammen med i årene derefter. Det er vigtigt for ham at forklare, at han har sit budskab direkte fra Jesus selv og ikke fra mennesker.

Han siger i kap.1,11-12: ”Jeg gør jer bekendt med, brødre, at det evangelium, som er blevet forkyndt af mig, ikke er menneskeværk. Jeg har heller ikke modtaget eller lært det af et menneske, men ved en åbenbaring af Jesus Kristus.”

De judaister, der kom til Galatien, sagde formentlig, at Paulus ikke var en af Jesu oprindelige 12 apostle. Derfor var han ikke apostel. Han havde ikke sit budskab og sit kald direkte fra Jesus. Paulus var bare en almindelig kristen ligesom alle andre, og derfor skulle galaterne ikke lytte så meget til ham.

Imod den anklage siger Paulus nu, at han *ikke* modtog sit budskab fra de oprindelige 12 apostle, men direkte fra Jesus. De første mange år, Paulus var kristen, var han faktisk slet ikke sammen med de oprindelige apostle. Han mødte Peter i Jerusalem tre år efter sin omvendelse (1,18). Ved den lejlighed mødte han ingen andre af apostlene, og han var kun sammen med Peter i to uger. Fjorten år efter sin omvendelse var han igen i Jerusalem (2,1). Da mødte han alle de øvrige apostle. Men på dette tidspunkt havde han fungeret som apostel og som lærer for menighederne i det centrale Tyrkiet og i det nordøstlige Syrien gennem 14 år.

Ved dette andet møde i Jerusalem kritiserede de andre apostle *ikke* Paulus’ forkyndelse. Han nævner konkret i kap.2,3: ”ikke engang Titus, der var med mig, og som er græker, blev tvunget til at lade sig omskære.” Det er en vigtig oplysning, for judaisterne krævede jo, at galaterne skulle omskæres for at være rigtige kristne. Og når Paulus ikke støttede dette krav, sagde judaisterne, at han var en falsk apostel. Derfor er det vigtigt for Paulus at genfortælle sin historie.

De interessante holdepunkter i denne historie er Paulus’ besøg i Jerusalem. Hvornår og hvor mange gange var han dér i tiden efter sin omvendelse?

Selv understreger han, at han forud for Galaterbrevet kun besøgte Jerusalem to gange; nemlig tre år efter og fjorten år efter omvendelsen (1,18 og 2,1). Han blev omvendt ca. år 31 e.Kr. Og de to besøg i Jerusalem må vi derfor lægge ca. år 34 og ca. år 44 e.Kr.

Bemærk: År og dage tælles ofte inklusivt ligesom Jesu tre dage i graven fra fredag eftermiddag til søndag morgen. Fra år 31 til år 44 = 14 år, hvis begge år tælles med.

Læs: Gal 2,11-14.

Det er en dramatisk beretning, vi læser her. De to store ledere i den tidligste kirke står skarpt over for hinanden. Peter og Paulus er de to hovedpersoner i vores første kirkehistoriebog; nemlig Apostlenes Gerninger. ApG 1-12 handler primært om Peter, mens ApG 13-28 primært handler om Paulus.

Nogle af de jødekristne krævede omskærelse af de hedningekristne (15,1), og de undlod at spise med de hedningekristne, før de lod sig omskære. Peter var *ikke* enig med dem! Han havde jo i ApG 10 klart fået at vide af Gud, hvordan han skulle se på hedningerne og på de jødiske spiseregler. Gud havde nemlig sænket en dug med alle slags urene dyr ned til ham og havde påbudt ham at spise dem; svinekød, blodpølse og meget andet. Derfor levede Peter da heller ikke længere selv som jøde i disse spørgsmål, men som hedning (Gal 2,12+14b).

Men Peter var jo ikke hedningemissionær. Han var jødemissionær (2,7), så han syntes vel, at han hellere måtte stå på god fod med jøderne og de jødekristne. Han kunne jo risikere, at han ikke længere måtte komme i synagogerne, og hvordan skulle han så forkynde for jøder. Altså holdt han sig til dem og undlod at besøge de hedningekristne (jf. ApG 10,28). Peter havde ikke fået en ny lære om evangeliet. Han var ikke blevet vranglærer, men han var kommet ud i hykleri for at redde sin egen tjeneste som evangelist. Den Peter, som en gang havde fornægtet sin Herre pga. menneskefrygt (Matt 26,69ff), fornægtede nu indirekte evangeliet af samme grund. Han fastholdt læren om evangeliet, men ikke evangeliets konsekvenser. Selv Paulus' rejsefælle, Barnabas, blev revet med i dette hykleri (2,13). Det betød, at Barnabas ikke kunne spise sammen med Titus, som han lige havde været i Jerusalem sammen med og nægtet at omskære (2,3-5). Der var tale om et spørgsmål, som truede med at splitte kirken i to.

Derfor blev Paulus meget vred! Guds Ord forkyndes ikke kun med vore ord, men også med vore handlinger. Nogle gange må man desværre sige om en prædikant, at hans liv prædiker højere end hans ord. Han lever ikke, som han selv forkynder. Tilhørerne kan ikke høre, hvad han siger, fordi de ser, hvordan han lever. Peters liv prædikede, at man skulle omskæres og overholde bestemte spiseregler, hvis man ville frelses. Jamen, så nyttede det ikke noget, at han med sine ord talte om *Kristus alene* og *nåden alene*. Peter lændede sig op ad den dom, som Paulus udtaler i Gal 1,8f: "Forbandet være han..." Og fordi Peters hykleri var offentligt, måtte Paulus træde offentligt op imod ham. Det var en meget vanskelig situation.

Læs: Gal 2,15-21

Nu er Paulus nået til **Galaterbrevets tema**, som vi skal bruge væsentligt mere tid på i de næste bibeltimer: *Hvordan bliver et menneske retfærdigt over for Gud?* Ja, det er ikke bare hovedtemaet i Galaterbrevet, men i Paulus' breve i det hele taget.

I disse 7 vers introducerer Paulus en række helt centrale begreber: *Retfærdiggørelse*, *tro* og *nåde*, foruden *loven* og *lovgerninger*. De begreber bruger han igen og igen i Galaterbrevet. Retfærdig eller retfærdiggørelse er egentlig juridiske begreber: Dommeren undersøger sagen og konstaterer, at den anklagede er uskyldig. Derefter frifinder han ham. Det græske ord, der ligger til grund for det danske 'retfærdiggørelse', betyder egentlig 'frifindelse' (δικαίω, 'jeg erklærer retfærdig' = 'jeg frifinder'; jf. Svenska Folkbibeln 98). Men i en juridisk sammenhæng forudsætter frifindelse, at den anklagede virkelig er uskyldig, at han altså selv er retfærdig. For dommeren må kun frifinde den retfærdige.

Sådan er det også i Det gamle Testamente. Gud siger til Moses: "Hold dig fra løgnagtige sager, og vold ikke den uskyldiges og retfærdiges død; for jeg frikender ikke den skyldige" (2 Mos 23,7). Kong Salomo siger: "Døm den skyldige, og lad hans gerning ramme ham selv, men frikend den uskyldige, så han får efter sin uskyld!" (1 Kong 8,32). Og Esajas udtaler et veråb over de dommere, der frikender den skyldige og dømmer den retfærdige (Es 5,22f). At Gud ikke frikender den skyldige vil sige, at Gud ikke retfærdiggør synderen.

På den baggrund er det underligt at se, hvordan der tales om frifindelse i Det nye Testamente. Det virker som om, Gud ikke overholder sin egen lov.

I Rom 4,5 siger Paulus, at Gud "gør den ugudelige retfærdig". Det vil sige: Gud frifinder den skyldige! Det er en meget underlig retspraksis. I Gal 2,16 siger Paulus, at et menneske ikke gøres retfærdigt af lovgerninger (dansk oversættelse). Det vil sige: Man bliver ikke frikendt af Gud, fordi man har overholdt loven, "men kun ved tro på Jesus Kristus." Men strider det ikke mod Guds egen retfærdighed, som vi møder den i GT? Handler Gud ikke imod sin egen lov?

Nej, det gør Han faktisk ikke! I Gal 1,4 og igen i 2,20 siger Paulus, at Jesus har givet sig hen for vore synder. Jesus døde som en stedfortræder for de skyldige. Denne mulighed kendte jøderne godt fra GT. Hele Moselovens offerinstitution er bygget op om en sydebuk, der dør stedfortrædende, for at Gud kan tage imod de skyldige (2 Mos 12,21ff; 3 Mos 16). Jesus er vort påskelam, siger Paulus (1 Kor 5,7). Jesus er "Guds lam, som bærer verdens synd", siger Johannes Døber (Joh 1,29). Ligesom offerdyret i GT bliver Jesus en sydebuk. Han bliver tilregnet fremmed synd, for at vi kan blive tilregnet en fremmed retfærdighed (2 Kor 5,21; Es 53,6+12). På baggrund af Jesu stedfortrædende lidelse og død kan Gud erklære den skyldige retfærdig. Nu er skylden nemlig borte. En anden har påtaget sig den. Når Gud i den gamle pagt kunne bo i et syndigt folk, så skyldtes det, at en sydebuk havde påtaget sig folkets synd. Sådan er det fortsat i den nye pagt. Men nu hedder sydebukken Jesus.

Paulus fortsætter med at sige, at denne fremmede og tilregnede retfærdighed får man del i "ved tro på Jesus Kristus", nemlig når man sætter sin "lid til Kristus Jesus" (2,16). Det er troen, der griber om det, som syndebugken har gjort. Det betyder også, at uden tro ejer vi ikke denne retfærdighed. I øvrigt skal vi bemærke, at der står "men **kun** ved tro på Jesus Kristus." **Kun ved tro!** (Svenska Folkbibeln: "utan genom tro"). Det er en vigtig tilføjelse. Den svarer til Martin Luthers udtryk: *Troen alene!* (latin: *sola fide*). Vi frelses alene ved tro; dvs. helt uden lovgerninger. Det svarer til *Kristus alene!* og *Nåden alene!*

Tro er at sætte sin "lid til Kristus Jesus", hører vi. Tro er tillid til Jesus. Eller som Hebr 11,1 formulerer det: "Tro er fast tillid til det, der håbes på, overbevisning om det, der ikke ses." At tro på Jesus er at have tillid til Jesus.

Et andet aspekt ved troen kommer frem, når Paulus i Ef 3,17 skriver, at Kristus må bo ved troen i jeres hjerter. Til korintherne siger han: "Ved I ikke, at Jesus Kristus er i jer" (2 Kor 13,5). Når vi kommer til tro, flytter Jesus ind i vore hjerter. At tro på Jesus er altså ikke bare at have en mening om Ham i sit hovede, men at Jesus virkeligt, realt er til stede inde i hjertet.

Ofte tænker vi vel om troen, at det er tilslutning til en lære om Jesus, og det er da heller ikke forkert. Men siger vi ikke andet om troen, så *bliver* det forkert. Tro er nemlig først og fremmest tillid til Jesus, og så er troen Jesu virkelige, reale tilstedeværelse inde i den troende.

Det er derfor, vi kan tale om barnetro. Og det er derfor, både en åndssvag, en senildement og en bevidstløs kan have den frelsende tro. Hvis tro var noget intellektuelt, så var det kun de voksne og begavede, der for alvor kunne tro. Men fordi troen er en tillid til Jesus, hvorved Han selv tager bolig i hjertet, så mister de voksne og begavede ethvert fortrin. Faktisk stiller Jesus jo et lille barn ind mellem disciplene og siger: "Hvis I ikke vender om og bliver som børn, kommer I slet ikke ind i Himmeriget" (Matt 18,3). Han siger ikke, at børnene skal blive som de voksne for at komme i himlen. Det forholder sig tværtom: Det er de voksne, der skal blive som børn. Årsagen er, at tro i grunden blot er tillid. Og hvis der er noget små børn og åndssvage er gode til, så er det tillid. Her kan vi andre lære noget af børnene.

Når vi ved troen tager imod Jesu fremmede retfærdighed, erklærer den himmelske dommer os retfærdige. Han frifinder os. Vi er fortsat syndere i os selv af natur. Men ved troen indgår vi i et intimt forhold til Jesus, hvorved Han kommer til at gælde som os, og vi kommer til at gælde som Ham for den

himmelske domstol. Vores retfærdighed forbliver en fremmed og tilregnet retfærdighed hele livet. Og alligevel er den vores retfærdighed ved troen. Vi griber om den med vores tro.

Denne lære om trosretfærdighed er bevidnet i Det gamle Testamente. Det kommer Paulus mere ind på i Gal 3. Men allerede her i 2,16 citerer han et af sine yndlingsvers fra Salmernes Bog: "For af lovgerninger vil intet menneske blive retfærdigt" (jf. Sl 143,2; Rom 3,20). Judaisterne har deres egen hellige bog imod sig, når de hævder frelse ved gerninger.

I v.17 kommer judaisterne så med en meget naturlig indvending: "Hvis man simpelthen bliver erklæret retfærdig uden at skulle opfylde nogen lov, så kan man da bare synde løs. Man skal nok blive frelst alligevel. Det sørger Jesus jo for. Men dermed er Jesus blevet årsag til større synd. Jesus går altså syndens ærinde. Jesus står i syndens tjeneste!"

Hertil svarer Paulus: "Aldeles ikke!" Da jeg kom til tro, døde jeg bort fra synden og fra loven (v.19). Hvis jeg efter omvendelsen er ligeglad med Guds lov, så er det ikke Jesu skyld. At tro på Jesus er nemlig *ikke* det samme som at have en mening om Ham. Troen er en levende ting, fordi Jesus selv flytter ind i mig og lever sit hellige liv gennem mig (v.20). Der sker noget virkelig dybtgående, når man kommer til tro på Jesus.

Retfærdiggørelsen finder ganske vist sted som en domsafsigelse i himlen, men den medfører det, som vi kalder *helliggørelse*. Når Jesus ved troen flytter ind i os, begynder Hans guddommelige og syndfrie liv at virke gennem os. Vi begynder at tænke og vurdere ligesom Ham. Der bliver sat en proces i gang, som først bliver fuldendt i himlen, hvor vi skal blive *helt* som Ham. Men denne virkelighed er allerede nu virksom i os. Og det er en så mægtig virkelighed, at Paulus ligefrem kan sige: "Jeg lever ikke mere, men Kristus lever i mig" (v.20).

Judaisterne tager altså fejl, når de siger, at Paulus' lære om retfærdiggørelse af tro bare er ord uden indhold, at det bare er en domsafsigelse, der ikke bevirker noget som helst. Judaisterne har ikke forstået konsekvenserne og rækkevidden af retfærdiggørelsen. Når et menneske kommer til tro, er det et så mægtigt under, at det trodser enhver beskrivelse: Den evige og almægtige Gud tager bolig i et syndigt menneske, og virker nu med sin skaberkraft i dette menneske. Gud begynder at omdanne dette menneske efter sit eget billede.

Dette kalder vi helliggørelse, og det vender vi tilbage til i sidste bibeltime.

Peter Olsen 2014

Galaterbrevet kap.3 Loven og Løftet

Læs: Gal 3,1-5.

Judaisterne var kommet til Galatien og havde stillet spørgsmålstegn ved Paulus' apostolat; altså om han var apostel på linje med de første tolv. Judaisterne hævdede, at de var lige så meget apostle som Paulus. På den baggrund havde de sagt, at man ikke skulle tro på det med retfærdiggørelse af nåde alene.

Paulus' svar falder i to afsnit: **1)** Først forsvare han sit apostolat. Det går det meste af kap.1-2 med. **2)** Dernæst angriber han judaisternes lære om retfærdiggørelse ved gerninger. Det er hovedindholdet i kap.3-5.

Galaterne er "uforstandige", siger han (v.1+3). Der var ikke kun tale om vranglære, men også om dumhed. De kunne jo bare minde sig selv om, hvordan de kom til tro. "Hvem har forhekset jer?", spørger Paulus.

Da Paulus og Barnabas var hos dem på den 1. missionsrejse, malede de Kristus som korsfæstet for galaternes øjne. De talte både offentligt og ofte om den sag, så man efter besøget kunne resumere deres forkyndelse på denne måde: "Jesus Kristus, og det som korsfæstet."

Det var på samme måde Paulus forkyndte 4 år senere i Korinth (1 Kor 2,2). Det drejede sig om at få galaternes, korinthernes og alle andres øjne vendt hen på Kristus, så de så Ham som korsfæstet for dem. Det syn skaber nemlig troen i et vantro hjerte. "Der er liv i et blik på det blødende lam, der er frelse, o synder, for dig", sådan skriver *Amelia Hull* med god ret (ÅSS 159). Paulus forkyndte ikke bare om Gud eller om Guds kærlighed. Nej, han var meget mere konkret i sin forkyndelse. Den havde sit centrum på Golgata. Paulus malede Kristus som korsfæstet med bred pensel og i stærke farver, så alt andet i hans lære fik farve fra dette centrale indhold. Hele Paulus' forkyndelse var korsmærket!

Da galaterne hørte om den korsfæstede, kom de til tro og fik Helligånden, siger han i v.2. Modtagelsen af Helligånden er nøje knyttet til det at høre om den korsfæstede og komme til tro på Ham. Dette ord om den korsfæstede bringer Ham selv med sig. Derfor er det et så virkekræftigt ord, at det opvækker den åndeligt døde til nyt liv. Peter skriver: "I er jo ikke genfødt af en forgængelig, men af en uforgængelig sæd; Guds levende og blivende ord" (1 Pet 1,23). Dette ord ser ikke ud af ret meget. Det forekommer os svagt. For jøder er ordet om den korsfæstede en forargelse, og for hedninger er det en dårskab (1 Kor 1,23). Men for dem, der hører ordet i tro, er det Guds kraft og Guds visdom (1,18+24). Det

bringer nemlig den virkelighed med sig, som det taler om. Jesus er selv til stede i Ordet om Ham. Når vi hører om den korsfæstede, så flytter Han og hele Hans guddommelige magt ind i os. Derfor kan Paulus skrive til korintherne, at hans tale om den korsfæstede virkede blandt dem med Ånd og kraft som bevis (2,4). Det er ikke en henvisning til undere, men til den omskabende kraft der er i ordet om den korsfæstede. Dette ord virker med Ånd og med kraft på vore hjerter, så et åndeligt dødt menneske bliver født på ny og den almægtige Gud tager bolig inde i hjertet. Sådan skrev Paulus til korintherne. Og nøjagtigt det samme minder han nu galaterne om: Da I kom til tro og fik Helligånden, skete det ved, at I hørte troen på Jesus forkyndt (Gal 3,1-2).

Nogle kristne mener, at man kan tro på Jesus og være et Guds barn uden at have Helligånden. Men det er forkert!

Paulus understreger for galaterne, at de fik Guds Ånd, da de hørte troen forkyndt. Til efeserne siger han: "I ham blev også I, da I hørte sandhedens ord, evangeliet om jeres frelse – i ham blev også I, da I kom til tro, beseglet med forjættelsens hellige ånd" (Ef 1,13). Og til romerne siger han: "Den, der ikke har Kristi ånd, hører ikke ham til" (Rom 8,9).

Guds Ånd og Guds Ord hører nøje sammen. Det skyldes, at Jesus er Guds Ord. Som Johannes skriver: "I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud... Og Ordet blev kød og tog bolig iblandt os" (Joh 1,1+14).

Nu siger Paulus så, at Helligånden er Kristi ånd, og at man modtager Helligånden ved at høre ordet om Kristus og tro på dét. Det er ordet om syndernes forladelse for Jesu skyld, der udruster os med Ånd og med kraft. Den udrustning fik galaterne, da de kom til tro på Jesus. Ja, de begyndte i hvert fald i Ånd, men nu er de ved at afslutte i kød (3,3). Eller med andre ord: Guds Ånd virkede troen og det nye liv i dem ved ordet om Jesus og Hans korsdød. Dette nye liv kalder vi *retfærdiggørelsen*. Men nu vil galaterne selv, ved deres egen indsats og gode beslutninger, tage sig af det fortsatte liv og væksten som kristne. Denne vækst i det nye liv kalder vi *helliggørelsen*. Men at ville klare dette selv er dødens vej, forklarer Paulus, for ligesom jeg hverken kan give mig selv det fysiske liv eller bevare dette liv inde i mig, sådan kan jeg hverken give mig selv det åndelige liv eller sikre dette liv fremover. Begge dele sker ved, at jeg hører i tro. Hvis galaterne ikke fastholder dette syn, så har deres omvendelse og hidtidige vækst været forgæves, "til ingen nytte" (3,4). Paulus er bange for, at han har slidt forgæves med dem under sin første missionsrejse (4,11).

I 3,5 minder Paulus galaterne om de mægtige gerninger, som han selv og Barnabas fik lov til at virke blandt dem. Lukas skriver om den første missionsrejse i ApG 14,3: "Herren ... bekræftede ordet om sin nåde ved de tegn og undere, der skete ved deres hænder." Da en lam mand blev helbredt i byen Lystra (ApG 14,8-10), var det Guds bekræftelse på det ord om den korsfæstede, som Paulus og Barnabas havde prædikeret. Og undergerningerne skete, fordi mennesker i den by tog imod dette ord og troede på nåden. Byen Lystra lå i den romerske provins Galatien.

Helbredelsen i Lystra og de andre undergerninger var **tegn**. De var Guds bekræftelse af Paulus og Barnabas som Hans apostle. Paulus skriver til korintherne: "Tegnene på, at jeg er apostel, er gjort hos jer med al udholdenhed, både ved tegn og undere og mægtige gerninger" (2 Kor 12,12).

Gud kan udføre de samme undere og mægtige gerninger i dag, også her hos os. Men i NT er de fleste af underne tegn og bekræftelse fra Gud på, at først Jesus og siden apostlene er sendt af Ham og med Hans autoritet. Derfor ser vi også, at underne aftager i antal, jo længere vi læser os frem i NT. Man kan betragte denne udvikling bare i et skrift som Apostlenes Gerninger. Der er flere undere i første halvdel end i anden halvdel af ApG. Forklaringen på dette er, at evangeliets sandhed og apostlenes autoritet nu **er** blevet bekræftet af Gud. Derfor er der ikke længere det samme behov for tegn. Når evangeliets sandhed og apostlenes autoritet **er** blevet bekræftet med tegn, så er det en ond og utro slægt, der bliver ved med at kræve tegn (Matt 12,39).

Der kan også godt være brug for undere i dag; f.eks. en underfuld helbredelse. Så skal vi bede Gud om et sådant indgreb. Han både kan og vil gerne give os alt, hvad vi har behov for. Men vi skal ikke forvente den samme intensitet og det samme antal undere som i evangeliets første tid.

Læs: Gal 3,6-14.

I v.6 citerer Paulus fra 1 Mos 15,6: "Abram troede Herren, og han regnede ham det til retfærdighed." Her har vi tre vigtige udtryk: *Tro, tilregne og retfærdighed*. Tro og retfærdighed så vi på i den første time. Udsagnsordet 'tilregne' (gr. λογίζομαι) er nyt her i Gal. Men dets placering mellem tro og retfærdighed understreger, hvordan man bliver retfærdig for Gud: Retfærdiggøre betyder at tilregne nogen en retfærdighed, som vedkommende ikke har i forvejen. Altså; en synder står foran Gud. Vedkommende er altså **uretfærdig** i sig selv. Han er jo en synder. Men så erklærer Gud alligevel vedkommende for retfærdig. Paulus bruger Abraham som eksempel. Han var ikke retfærdig, fordi han opfyldte loven, eller fordi han var omskåret. Det var derimod hans tro på Gud, der gjorde, at han blev regnet som retfærdig. Gud vurderede Abraham, som om han havde

opfyldt loven. Han blev nemlig tilregnet en andens opfyldelse af loven. Allerede på GT's tid gjaldt Jesu soningsdød på Golgata. Abraham havde hørt løftet om Ham, der skulle komme, og det troede han på. Tro, tilregning og retfærdighed hænger altså sådan sammen, at man ved tro på den korsfæstede (3,1) tilregnes Hans retfærdighed. Og modsat gælder det også: Uden tro på den korsfæstede ejer man ikke den retfærdighed, som vi taler om hér.

I v.8 siger Paulus: "Gud erklærer folkeslagene retfærdige." Det minder os om en pointe, som vi så på i kap.2: At retfærdiggøre betyder egentlig at erklære retfærdig eller at frifinde. Det græske udtryk er juridisk. Det foregår i Guds retssal. Han frifinder den skyldige; nemlig den person, der tror på Gud. For ved troen står vi retfærdige foran Gud.

Når galaterne tror, som Abraham troede, er de derfor retfærdige uanset, om de er omskårne eller ej. Den pointe får Paulus frem i 3,8 med et citat fra 1 Mos 12,3: "I dig skal alle jordens slægter velsignes."

Paulus fortsætter: "Derfor velsignes de, som har troen sammen med den troende Abraham" (3,9), for det er kun "dem, som har troen, der er Abrahams sønner" (3,7). Den velsignelse, der skulle nå ud til alle jordens slægter, er retfærdiggørelse af tro! Det var jo *dén* velsignelse, Abraham fik del i. Jøderne er altså ikke uden videre Abrahams børn, men kun hvis de lever i samme tro som Abraham (jf. Joh 8,31ff; Rom 2,28f; 4,9-1; 9,6f). For det er ved troen, man bliver tilregnet retfærdigheden fra Gud.

Det begrundes Paulus nu i v.11 med et citat fra Hab 2,4: "Den retfærdige skal leve af tro." Meningen er: 'Kun den, der er retfærdig af tro, skal leve.' Kun det menneske, som har sin retfærdighed ved tro på Jesus, skal få lov til at leve evigt sammen med Ham.

I v.10 citerer Paulus fra 5 Mos 27,26: "Forbandet være enhver, som ikke bliver ved alt det, som står skrevet i lovbogen, og følger det." Guds lov siger, at vi skal overholde hele loven. Vi skal være hellige, som Gud selv er hellig (3 Mos 19,2). Og er vi ikke som Gud, så er vi under forbandelse. Men vi kan jo ikke overholde hele Guds lov. Derfor er vi alle sammen under forbandelse! Som Paulus siger i v.11a: "Ingen bliver retfærdig for Gud ved loven." Nej, det projekt er på forhånd dømt til at mislykkes.

Men Gud ske lov! Det gamle Testamente viser os selv en anden vej til retfærdighed end lovens vej. Nemlig: Tro på Gud, så erklærer den himmelske dommer dig retfærdig!

Netop fordi intet menneske kan være hellig, som Gud er hellig, har Han selv givet os et alternativ: ”Kristus har løskøbt os fra lovens forbandelse, ved selv at blive en forbandelse for vor skyld” (v.13). Vores forbandelse blev overført til Kristus, da Han hang på et træ. Paulus siger, at Jesus var forbandet af Gud, da Han hang på Golgata. Her får vi igen et GT-citat: ”Forbandet er enhver, der hænger på et træ.” Det står i 5 Mos 21,23. Paulus’ modstandere, judaisterne, hævder, at de er mere bibeltro end Paulus. Derfor sørger han nu for at bevise alle sine udsagn med citater fra GT. Paulus er bibellærer. Han fører sin lære tilbage til Guds ord og påviser den punkt for punkt i De hellige Skrifter.

Ved Kristi stedfortrædende død åbnes der mulighed for to nyheder: **For det første** kan velsignelsen fra nu af nå til hedningerne (v.14a). Sådan var det kun i begrænset omfang under den gamle pagt, men Abraham fik det løfte, at alle jordens slægter skulle velsignes i ham. **For det andet** får vi nu Helligånden, når vi kommer til tro (v.14b). I den gamle pagt havde Helligånden ikke den omfattende funktion, som Han har efter pinsedag. Men der blev profeteret om denne funktion (Joel 3,1f). En gang skulle Helligånden komme over alle troende. Derfor taler Paulus om ”Ånden, der var lovet os.” Ved at leve i samme tro som Abraham, får vi del i den samme velsignelse som ham. Vi står retfærdige for Gud, og Guds hellige Ånd tager bolig i vore hjerter.

Læs: Gal 3,15-18.

Paulus bruger et historisk eksempel til endnu en gang at understrege de to frelsesprincipper: **1)** Enten bliver man frelst ved at holde hele Guds lov til punkt og prikke, **2)** eller man får retfærdigheden tilregnet gratis pga. Guds løfte.

To personer fra Israels historie kan bruges som eksempler på retfærdighed fra loven og retfærdighed som en gave. **Moses** repræsenterer lovretfærdigheden. **Abraham** repræsenterer gavens eller løftets retfærdighed. Men Abraham var der jo før Moses, og Gud indgik en pagt med Abraham først. Det græske ord *diathækæ* (gr. διαθηκη) kan oversættes ’pagt’ eller ’testamente’. Paulus spiller på begge betydninger (jf. Hebr 9,15f). Guds pagt består i, at Hans børn skal arve alt det, som Han ejer. På den måde er pagten også et testamente.

I Gal 3,15 + 17 argumenterer Paulus fra det mindre til det større. Når et almindeligt, menneskeligt testamente er retsgyldigt, kan ingen ændre på det (v.15). Hvor meget mere må det så ikke gælde for Guds testamente eller pagt (v.17)? Når Han har lovet Abraham en arv 2000 år f.Kr., så kan en ny *diathækæ* givet ved Moses flere hundrede år senere ikke ændre på det. Hvis Gud giver os

arven, fordi vi gør os fortjent til den, som Moseloven tilsyneladende siger, så får vi den ikke som en gave pga. Guds løfte. Men Abraham fik jo del i velsignelsen pga. et løfte (v.18). Altså er Abrahams-pagten det første og overordnede, mens lovpagten ved Moses er det senere og underordnede.

I øvrigt angår løftet til Abraham hans afkom i ental, siger Paulus, ikke hans efterkommere i flertal (v.16). Og dette afkom i ental er Kristus! Gud lovede Abraham Israels land (1 Mos 13,14-17) og Gud lovede ham en søn (1 Mos 15). Ja, Han lovede ham lige så mange børn, som der er stjerner på himlen (15,5). Men Gud lovede ham også, at han via disse løfter skulle blive til velsignelse for alle jordens slægter (12,1-3). Men hvordan kunne det ske ved, at Abrahams børn bosatte sig i et lille landområde i Mellemøsten? Jo, siger Paulus, løftet går slet ikke på Abrahams børn i flertal (jøderne), men på én bestemt i hans slægt: Ham, som hele GT profeterer om (Kristus).

Hvordan skal alle jordens folk så velsignes i Abrahams afkom? Jo, det har Paulus været inde på i Gal 3,9: ”Derfor velsignes de, som har troen, sammen med den troende Abraham.” Abraham fik velsignelsen af tro. Der var jo tale om et løfte, og et løfte tager man imod ved at tro på det. Den, der altså tager imod Guds løfte, ligesom Abraham gjorde, får også del i den velsignelse, som blev lovet Abraham. Både den gang og i dag bliver man retfærdig for Gud ved at tro Guds løfte.

Læs: Gal 3,19-22.

I v.19 citerer Paulus formentlig judaisternes spørgsmål: Hvad i al verden skal vi med loven, hvis man bliver frelst blot ved at tro på Jesus? Hvis loven ikke er en frelsesvej, så er det da at gøre nar af både Gud og mennesker, når Moses kommer ned fra Sinaj bjerg og kræver overholdelse af en masse love!

Men nej, siger Paulus, Guds lov er god nok. Den viser os Guds vilje. Den viser os, hvad der er godt. Og den giver i store træk udtryk for det, som Gud allerede har skrevet i vores samvittighed, og som vi derfor inderst inde godt ved. Men loven siger ikke: Fordi du *skal* gøre det, så *kan* du også gøre det.

Og nu er vi fremme ved lovens hensigt. ’Den blev føjet til for overtrædelsernes skyld, indtil det lovede afkom skulle komme’ (v.19b). Hvad mener Paulus med ’for overtrædelsernes skyld’? Ja, han gør ikke ret meget ud af det hér, men det gør han i Romerbrevet.

Paulus siger i Rom 3,19-20: ”Vi ved, at alt, hvad loven siger, taler den til dem, der er under loven, for at hver mund skal lukkes og hele verden stå strafskyldig over for ham; det, der kommer ved loven, er jo syndserkendelse.”

Lovens hensigt er egentlig ikke at give liv, men at slå ihjel. Den lukker vores mund og stiller os straffskyldige over for Gud, så vi får behov for en frelser. Jo strengere loven er, des bedre! Jo vanskeligere den er at opfylde, des lettere vil den nå sit mål. Den bedste lovforkyndelse er derfor Jesu ord om, at vi skal være fuldkomne, ligesom Gud er fuldkommen (Matt 5,48). For når loven stilles så skarpt op, bliver vi klar over, at vi ikke kan blive retfærdige for Gud ved hjælp af loven. Vi får brug for Hans tilgivelse. Vi får brug for en stedfortræder. Lovens opgave er først og fremmest at bane vej for denne stedfortræder. Men det gør loven ikke, hvis den kun opstiller krav, som vi godt kan opfylde. Derfor opstiller loven krav, som vi ikke kan opfylde!

Lovens opgave er at styrke vores *syndserkendelse*! Loven skal fremme vores oplevelse af syndighed inde i hjertet. Guds lov er så streng, at ingen gerning, intet ord og ingen tanke holder mål over for Ham. Det kommer Paulus videre ind på i Gal 3,22: ”Skriften har indesluttet **alt** under synd, for at løftet ved tro på Jesus Kristus kunne gives dem, som tror.” Altså: Loven er så forfærdeligt streng netop for at bane vej for løftet om retfærdiggørelse af tro.

Læs: Gal 3,23-29:

I v.22 sagde Paulus, at Skriften har spærret alle vore tanker, ord og gerninger inde i syndens fængsel. Vi kan ikke komme ud af dette fangenskab. Denne virkelighed uddyber han i v.23. Nu er det ikke syndens, men lovens fængsel, der er tale om. Før troen kom, var vi fængslet og bevogtet af loven.

Udtrykket ’før troen kom’ kan (og skal formentlig) referere til to forskellige begivenheder: **1)** Før Jesus kom til jorden, havde loven sin periode. Den skulle afsløre synden for Guds folk og give dem behov for en frelser. Denne hensigt har Paulus været inde på i v.19-22. Jøderne skulle ikke opnå retfærdighed ved hjælp af loven. Tværtimod skulle de blive mere syndige ... eller rettere: De skulle komme til erkendelse af, hvor syndige de faktisk var. Denne erkendelse skulle give dem behov for Guds tilgivelse. **2)** Inden den enkelte af os kommer til tro, holder loven os i et strengt fangenskab, så vi indser vores situation og råber på en frelser. Som Israels folk først oplevede lovens periode og derefter mødte nådens periode, sådan vil vi også erfare fangenskabet under loven, før Guds nåde kommer til i vore liv.

Loven er altså “vores opdrager indtil Kristus kom” (v.24). Eller den er vores ”tugtemester til Kristus.” Sådan hed det i den gamle danske oversættelse (1948). På græsk står der, at loven var ‘vores pædagog’ (gr. παιδαγωγός). Det betyder egentlig ‘en barnefører’. I det gamle Grækenland blev en dreng ledsaget til skole

af en voksen slave, som havde ansvaret for, at drengen ikke løb bort. Denne slave havde som regel et dårligt ry pga. sin stregthed. Hverken ordet ‘pædagog’ eller ordet ‘opdrager’ er særligt heldige oversættelser, for slaven skulle hverken undervise eller opdrage, men simpelthen tvinge drengen hen mod et mål. I den hensigt kunne slaven ofte bruge en kæp. På samme måde er loven en brutal kvægdriver, der med stokkeslag tvinger os i én bestemt retning.

I den danske oversættelse fra 1948 stod der “en tugtemester **til** Kristus.” Det bevarer den dobbelttydighed, som vi finder i den græske tekst: **1)** Loven holdt os i fangenskab, indtil Kristus kom (dansk oversættelse 1992). Og **2)** loven drev os som en græsk barnefører hen til Kristus. Den første forståelse siger noget om Det gamle Testaments tid, hvor jøderne blev bevogtet og holdt i skak af loven, indtil Gud sendte Jesus. Den anden forståelse henviser til det enkelte menneskes erfaring: Gud bruger loven som en streng barnefører for at tvinge os hen til syndernes forladelse.

Guds hensigt med loven er, at vi må blive retfærdige af tro, siger Paulus i v.24b. Loven skal nemlig fjerne alle vore undskyldninger, så vi bare klynger os fast i løftet om en stedfortræder. Loven skal drive os hen til Kristus.

Men efter at vi er kommet til tro, er vi ikke længere under loven (v.25). Eller: Efter at Jesus er kommet, skal vi ikke længere leve i lovens tidsalder. Det siger Paulus også i Rom 10,4: ”Kristus er enden på loven til retfærdighed for enhver, som tror.” Der står ikke, at Gud nu har suspenderet sin lov, så Han ikke længere mener, hvad loven siger. Men der står: Hvor Kristus kommer til i menneskers liv, søger de ikke længere retfærdigheden ved at gøre lovgerninger.

I de følgende vers står der flere gange “**i Kristus**”. Vi er nu Guds børn (v.26), men det er vi kun, hvis vi ved troen er i Kristus. Det forholder sig altså ikke sådan, at alle mennesker blev Guds børn, da Jesus døde på korset. Nej, Guds børn bliver vi, når vi ved troen kommer ind i livsfællesskabet med Kristus. Vi bliver så at sige optaget i Ham. Vi flytter ind i Jesus.

Andre gange skriver Paulus direkte, at de troende ”er i Kristus Jesus” (Rom 8,1; 1 Kor 1,30; Ef 2,13). Udtrykket ‘i Kristus’ har et ganske bestemt indhold: Ved troen er vi til stede inde i Kristus. Vi dækkes derfor på alle sider af Ham. Ved troen på Jesus er galaterne flyttet over i en ny virkelighed. Alt det, der kan siges om Jesus, kan nu også siges om dem. Johannes formulerer det sådan: ”...som han er, er også vi i denne verden” (1 Joh 4,17).

I kap.2,20 har Paulus sagt, at “Kristus lever i mig.” Og nu siger han, at vi ved troen er “i Kristus”. Han lever i os, og vi lever i Ham. Det indebærer to ting: **For det første** gælder Han som mig, og jeg gælder som Ham for Guds domstol.

Jesus er en synder og under Guds vrede for min skyld, og jeg står retfærdig i Guds nåde for Jesu skyld. Vi har byttet plads. Martin Luther kalder dette: "Det lykkelige bytte" (*Store Galaterbrevskommentar* til Gal 3,13; lat. *feliciter commutans*). Det tager et helt liv at vende sig til denne tanke: Jesus er en synder, men jeg er helt og fuldt retfærdig, fordi Gud har tilregnet mig Jesu retfærdighed og samtidig tilregnet Jesus min synd. **For det andet** betyder disse udtryk, at "Kristus bor ved troen i vore hjerter", som Paulus skriver i Ef 3,17. Jesus er virkeligt til stede inde i os. Han lever og virker gennem os, når vi lever i troen på Ham.

I v.27 siger Paulus: Ved at blive døbt har vi iklædt os Kristus. Vi kom altså ind i Kristus, da vi blev døbt. Men i v.26 siger han, at det er ved troen, vi bliver Guds børn og kommer ind i Kristus. Hvad så: Kom vi ind i Ham ved troen eller ved dåben? Er det troen eller dåben, der frelser os?

Svaret er, at vi ikke skal spille troen og dåben, eller ordet og dåben ud mod hinanden, for det gør Bibelen aldrig. Frelsen eller genfødslen sker ikke ved enten dåb eller tro. Dåb, tro og genfødsel er en helhed. Ved dåb og tro gør Gud os til sine børn. Uden for dåb og tro er vi derimod under loven og vreden.

Den virkende kraft i dåben er ordet om syndernes forladelse. Det betyder, at dåben giver det samme og virker det samme som Guds Ord; nemlig troen og det nye liv.

I v.28 siger Paulus, at alle mennesker bliver frelst på samme måde. Her har nationalitet, økonomi og køn ingenting at sige. I Kristus gælder bare troen på løftet. De menneskelige forskelle er der stadigvæk. Flere af disse forskelle gør sig også gældende for kristne, men de har ingen betydning for frelsen. Nogle er voksne, andre er børn. Nogle er arbejdsgivere, andre er arbejdstagere. Nogle er menighedsledere, andre er almindelige medlemmer af menigheden. Men disse menneskelige forskelle giver hverken fordele eller ulemper på vejen til Guds himmel. Vi bliver alle sammen frelst ved tro på syndernes forladelse.

Når vi ved troen er 'i Kristus', er vi Abrahams afkom (v.29). Dermed er vi arvinger til den velsignelse, som Gud lovede Abraham. Vi er indlemmet i Abrahams slægt og har arveret til alt det, som GT taler om. Vi er på vej mod det forjættede land, "arvinger i kraft af Guds løfte."

Galaterbrevet kap.4 Sara og Hagar

Læs: Gal 4,1-11.

Tidligere var vi trælle (slaver) under loven. Men ved dåb og tro er vi nu blevet Guds børn, Guds arvinger. Dette billede fra kap.3 anvender Paulus nu lidt anderledes: Tidligere var vi umyndige børn. Vi blev bevogtet af en formynder. Det umyndige barn befinder sig i en situation, der ikke adskiller sig ret meget fra slavens (v.3).

I Gal 3,23 siger Paulus, at vi tidligere blev spærret inde af loven, ligesom en slave bliver spærret inde af sin herre. I 3,24 siger han, at vi var under en opdrager, ligesom et barn er under opdrager. Hverken slaven eller barnet er jo myndige. De har begge en herre over sig, som bestemmer over leg og arbejde, skolegang og påklædning, mad og alt andet. I det stykke minder slaven og barnet om hinanden. Alligevel er der stor forskel, for engang vil barnet blive herre over det alt sammen. Men så længe barnet er umyndigt, bestyres denne ret af en formynder. Det gælder indtil den dag, som barnets far har fastsat (4,2). Den dag skal barnet arve det hele. Slaven derimod har ingen arveret. Derfor er han umyndig og under formynder på livstid.

Gal 3,23-25 beskriver Guds lov ud fra to vinkler; dels en historisk og dels en pædagogisk vinkel:

Den historiske vinkel indebærer, at Det gamle Testamente er lovens tidsalder, hvor der peges fremad mod troens tidsalder. Dengang var vi spærret inde af loven. Den var vores opdrager, indtil Kristus kom. Den pædagogiske vinkel siger, at ethvert menneske holdes indespærret af Guds lov, indtil troen bryder frem i hjertet. Den enkelte af os oplever os trængt og kuert af loven, indtil evangeliet sætter os i frihed.

I Gal 4 bruger Paulus begge vinkler. I v.3 regner han sig selv med, når han siger: ”Da vi var umyndige, trællede vi under verdens magter [sv. *stadgar*].” Selv om Paulus er jøde, og hans læsere er hedninger, trællede de alle under verdens magter, så længe de ikke er blevet sat i frihed ved tro på Jesus. I v.9 advarer han sine hedningekristne læsere mod at vende tilbage til disse ”svage og ynkelige magter”. I v.8 siger han om galaterne, at de inden deres omvendelse trællede ”for guder, som i virkeligheden ikke er guder.”

’Verdens magter’ [*stadgar*] er altså afguder. Men når Paulus i v.3 kan sige om sig selv, at han også trællede under disse magter, så må vi regne Guds lov med til de svage og ynkelige magter!! Det er bemærkelsesværdigt.

Paulus voksede jo op som jøde, ikke som hedning. Og han var endda mere nidkær for jødedommen end de fleste af hans jævnaldrene (1,14). Derfor kan vi klart udelukke, at han har dyrket hedenske afguder. Men i 4,3 siger han, at ”vi” trællede under verdens magter. Det gjorde han også selv. Det er lovtrældommen, han taler om.

Lovens periode var umyndighedens periode. Og for Paulus selv som jøde var det trællekårets periode, indtil han fik øje på Kristus. Paulus troede, at han kunne frelse sig selv ved hjælp af loven. Men i det stykke er loven lige så svag som de hedenske guder, der i virkeligheden ikke er guder. Loven tilhører de svage og ynkelige magter [*stadgar*], fordi den ikke kan frelse et menneske på dommedag. Jøden Paulus og hedningerne i Galatien var derfor i samme båd, før de kom til tro på Jesus. De var trælle og ikke børn af Gud. Begge parter dyrkede denne verdens magter.

Paulus siger ikke dermed, at Guds lov er ond. Den er Guds gode lov (1 Tim 1,8), og hvor ville det være godt, hvis alle levede efter den. Men som frelsesvej er den helt forfejlet. Den fører os i fortabelsen! I dét stykke er der ingen forskel på de onde afguder og Guds gode lov.

Men da Kristus kom, slap vi alle sammen ud af hver vort fangenskab. ”Da tidens fylde kom, sendte Gud sin søn” (4,4). Det er ’juleevangeliet hos Paulus’.

Men hvad vil det sige, at det nu var ’tidens fylde’? Ja, det vil *ikke* sige, at israelitterne nu var blevet fuldmodne og voksne, så de bedre kunne leve uden en formynder. Bare tænk på, hvor få der tog imod Guds Søn, da Han endelig kom. Næ, det var *tiden*, der var blevet fuldmoden. Men hvad vil dét sige?

I grunden ved vi det ikke. Men man kan pege både på noget frelseshistorisk og på noget kulturhistorisk. Hvad det frelseshistoriske angår, kan vi sige, at hele Det gamle Testamente viser os en fremadskridende åbenbaring. Man forstår mere af Guds væsen og frelsesplan, når man læser Esajasbogen, end når man læser 1 Mosebog. Hos Moses er der antydninger af noget, som udfoldes mere fuldt hos Esajas og hos de sene profeter. Men mod slutningen af GT har Israel haft god tid til at prøve at frelse sig selv ved hjælp af loven, og historien viser, hvor galt det gik. Kun en rest i folket, tilhørte virkeligt Herren med hjerte og sjæl. Omkring år 586 f.Kr. måtte Gud sende babylonerne som en straffedom, der ødelagde templet i Jerusalem. Siden hen lod Gud en rest vende tilbage. De kunne så prøve på ny. Men det gik ikke bedre for dem. De kunne ikke frelse sig selv ved hjælp af loven.

På Jesu tid var der grundlag for den konklusion, at lovreligionen havde slået fejl som frelsesvej. Og det var lige netop Guds hensigt, at den skulle gøre det. Israelitterne skulle have lov til at erfare, at loven ”kom til kort på grund af kødet” (Rom 8,3). De skulle opleve at komme til kort med sig selv, så de fik behov for en frelser... og så kom Han! Da var det nemlig ”tidens fylde” i Guds frelseshistorie.

Det kulturhistoriske har at gøre med Romerrigets udbredelse. Det gav mulighed for kristendommens udbredelse.

Alexander den Store (356-323 f.Kr.) havde samlet Grækenland, Tyrkiet, Ægypten og hele Mellemøsten over til Indien under én konge. Da romerne overtog dette rige, blev det udvidet med den vestlige del af Middelhavet, hele Nordafrika og et pænt stykke af Europa. Siden Alexander var græsk blevet fælles sprog i hele riget. Stort set alle civiliserede mennesker forstod nu græsk. Derfor kunne man rejse og tale med hinanden overalt i Romerriget.

Romerne anlagde veje, byggede viadukter, kanalsystemer og havne. Og handelsskibe sejlede på kryds og tværs af Middelhavet. De store havnebyer blomstrede og tiltrak sig mennesker fra hele verden. Denne *infrastruktur* betød, at nyheder og tendenser kunne sprede sig på rekordtid. I Athen brugte man ikke tid på andet end at fortælle og høre nyt (ApG 17,21).

Jøderne var et af de mest adspredte folk i denne internationale verden (gr. *diaspora*). Antageligt boede der 4-5 mio. jøder uden for Israel; dvs. 6-7% af befolkningen i Romerriget. De var koncentreret i de større byer. Det betød, at der var synagoger i alle storbyer. De første kristne opsøgte altid synagogerne (ApG 17,2). Derfor blev synagogerne de første missionsstationer.

Indtil Alexander den Store havde de enkelte lande haft hver sin kultur, hvert sit sprog og hver sin religion, og mødet mellem landene og kulturene fandt ofte sted i form af krig. Men omkring Kristi fødsel havde man som noget nyt et multikulturelt samfund, hvor man talte eller i hvert fald forstod det samme sprog og hvor det blev almindeligt at rejse på kryds og tværs i hele verden.

Vi oplever i dag en situation, der minder meget om den, som de første kristne levede i for 2000 år siden. Vi rejser over hele verden. Vi møder kulturer og religioner. Og vi kan bruge engelsk, ligegyldigt hvor vi kommer frem... næsten. Vores verden minder til forveksling om Paulus' verden.

Omkring vores tidsregnings begyndelse var det altså ”tidens fylde”.

Jesus blev født i tidens fylde for at løskøbe dem, der var i trældom og i stedet give dem barnekår (4,5) [sv. *söners rätt*]. Med sin død på korset (1,4; 3,13)

løskøbte Han os både fra loven og fra afguderne. Han skulle gøre os til Guds børn. Og fordi vi nu er Guds børn, har Han givet os sin egen Ånd (4,6). Guds Ånd giver os samme frimodighed over for Gud som et lille barn har over for sin jordiske far. Helligånden lærer os at sige 'Far' til Gud. ”Abba” er et aramaisk ord for far, som bruges af børn.

I v.4 hører vi, at Gud sender sin søn til jorden for *objektivt* at sikre os barnekåret. Jesus gennemfører forsoningen på Golgathas kors. I v.6 hører vi så, at Gud sender sin Ånd for at vi *subjektivt* skal erfare barnekåret. Helligånden retfærdiggør os ved at skabe troen på forsoningen inde i os. Nu er det troen, der beder: ”Kære Far...” (”Abba, Fader”). Når vi kommer til tro, går vi fra at være slaver til at blive børn og arvinger (4,7).

I denne nye situation skal vi lære at tænke om Gud som vores Far. Vi skal simpelthen øve os i at sige ”Kære Far”. Vi skal øve os i at være børn. Jo mindre et barn er, des mindre spekulerer det over situationen. Det helt lille barn hviler bare i mors eller fars arme. Det er dén tillidsfulde hvile, Helligånden arbejder på at vække inde i os. Han er en slags sufflør. Når vi ikke ved, hvad vi skal sige til Gud, så hvisker Han det nede fra lemme i gulvet: ’Du skal sige ”Far!”’ Ikke så lang tid efter er den gal igen. Vi kan simpelthen ikke huske, hvad det er, vi skal sige. Og så hvisker suffløren igen inde i vores hjerte: ’Du skal sige ”Kære Far!”’

Helligånden øver det med os. Han vænner os til at tænke om os selv som børn og om Gud som vores Far. Han giver os barnekårets ånd.

Da vi var slaver, kendte vi ikke Gud. Og hvad værre var: Vi var ikke kendt af Gud (4,9). *At kende* er i Bibelen et intimt og omfattende udtryk. I 1 Mos 4,1 står der ordret: ”Adam kendte sin kone Eva og hun blev gravid.” Når Gud kender os, betyder det, at Han kender os som sine elskede børn. På samme nære og tillidsfulde måde kender vi nu Gud. I den situation er det fuldstændigt tåbeligt at vende tilbage til det gamle slaveri (v.9b): Vil I nu igen trække for de svage og ynkelige magter [*stadgar*], hvad enten det så er loven eller afguderne? Det er altså for dumt! Galaterne lyttede til judaister, så de var begyndt at indføre jødiske regler om omskærelse, sabbatter og fester (4,10). Alt det gjorde de for at være sikre på at blive frelst, men de opnåede det stik modsatte. For når man blander noget af sit eget i Guds nåde, så ophører nåden fuldstændigt og så er man forpligtet på at overholde hele loven, hvis man vil frelses (5,3). Her er det et enten eller: Enten loven eller nåden! Derfor er Paulus bange for, at han har slidt forgæves med forkyndelse og undervisning (4,11).

Jesus nævner, at nogle mennesker på dommedag vil stå uden for en lukket dør. Så vil de begynde at argumentere: ”Har vi ikke profeteret i dit navn, og har vi

ikke uddrevet dæmoner i dit navn, og har vi ikke gjort mange mægtige gerninger i dit navn?" Og så vil Jesus svare dem: "Jeg har aldrig kendt jer" (Matt 7,22f).

Hvad vil det sige, at Jesus aldrig har kendt dem? Er der nogle mennesker, som Jesus ikke ved om?

Nej, det er der ikke. Han kender alle mennesker. Men der er nogle, Han ikke kender som sine venner. Der er nogle, Han ikke har fået det intime og nære forhold til, som Bibelen kalder kendskab... i vores tekst kalder Paulus det barnekår [*söners rätt*]. Det er ikke nok, at vi ved, at Gud findes. Det ved Djævelen også. Det må blive til et intimt kendskab til Gud. Det er dette intime kendskab, Bibelen kalder 'tro'.

Læs: Gal 4,12-20.

I Gal 1,7 skriver Paulus, at galaterne er forvirrede. I 3,1 anklager han dem for at være 'uforstandige'. I 4,11 antyder han, at det er forgæves at undervise dem. Det roder simpelthen for meget oppe i deres hoveder. Paulus er vred. Man ser det igen i 5,4: "I er afskåret fra Kristus... I er faldet ud af nåden." Men hér i 4,12-20 mærker vi det blødende hjerte. Paulus elsker sine åndelige børn i Galatien.

Derfor er han så bange for, at de skal gå fortabt, at han i det meste af brevet taler hårdt til dem. Han skælder dem ud. Men vi møder også tårerne i Galaterbrevet.

Paulus græder over, at hans børn er kommet i fængsel. Han hjalp dem ud i frihed, og en periode levede de sammen i denne frihed. De vidnede for hinanden om friheden i Kristus. De sang og bad sammen. "Kære venner, husk dog på den frihed, som vi erfarede sammen den gang for ikke så lang tid siden. Husk, hvordan vi talte om nåden ved Jesu blod alene. Og hvordan vi længtes efter, at andre skulle komme ud i frihed."

"Vær som jeg, brødre, for jeg er, som I er" (v.12). Da Paulus kom til dem, var det som en af deres egne. Han satte ikke sig selv op på en piedestal. Han talte med dem på lige fod. Han indrømmede over for dem, at han også var en synder, der havde brug for nåde. Derfor kunne de sammen lovprise Gud som brødre og synge om Jesu kors. De mødte ikke en apostel, som var højt hævet over almindelige fristelser eller anfægtelser. Nej Paulus satte sig ned på gulvet sammen med dem, så de kunne dele friheden med hinanden. Derfor længes han nu efter, at de igen skal blive ligesom ham. Han længes efter, at de må genfinde den frihed, som de havde tidligere.

For at vi kan hjælpe andre ind i den samme frihed, som vi har fået del i, må vi sætte os ned til dem på gulvet... eller vi må bevæge os derhen, hvor de er både geografisk, kulturelt, intellektuelt og erfaringsmæssigt. Vi må blive jøder for jøder og grækere for grækere (1 Kor 9,19-22). Vi må blive børn for børn,

etiopere for etiopere osv. Det kaldes med et fremmedord *kontekstualisering*.

Faren ved kontekstualisering er, at vi ændrer på selve budskabet og ikke bare på den ydre form. Derfor må vi benytte en meget kritisk kontekstualisering ligesom Paulus. Han snakker ikke sine tilhørere efter munden. Han er fri til også at kritisere dem og tale hårdt til dem, når der er behov for det. Det må vi også være parate til.

Vi forstår på v.13-14, at Paulus nok havde en eller anden sygdom eller legemlig defekt, da han besøgte galaterne på den første missionsrejse. Han taler om sin skrøbelighed og ynkelighed, der kunne friste tilhørerne til afsky. Der er blevet gættet meget på, hvad det mon kunne være. I v.15 siger han, at galaterne den gang ville have revet deres øjne ud og givet ham dem, hvis det kunne have hjulpet ham. Derfor har nogle gættet på, at Paulus havde en øjensygdom, der gjorde ham frastødende at se på. Men vi ved ikke, hvad der var tale om. Derfor er der ikke grund til at bruge mere tid på det.

Men på trods af hans afskyvækkende tilstand tog galaterne dengang imod ham som en Guds engel, ja, som Kristus selv. Det vil sige: De tog imod hans budskab om Kristus og regnede det for Guds ord (jf. 1 Thess 2,13). Den gang regnede de Paulus for en sand og troværdig lærer og de glædede sig sammen over nåden. Men nu er han pludselig blevet deres fjende (v.16).

Sandsynligvis har Paulus mødt nogle, som lige har været på besøg i Galatien. De har så fortalt ham, at galaterne har fået nye lærere, og at stemningen pludselig er blevet antipaulinsk. Nu gør de pludselig nar af det frie evangelium, som de tidligere glædede sig over. Nogle af galaterne betragtede ham ligefrem som en falsk lærer. Men judaisterne har ikke rent mel i posen. Paulus vil binde de troende til Kristus, men judaisterne vil binde dem til sig selv (v.17).

I v.18 formaner Paulus dem derfor til standhaftighed: "Det er godt at være ivrig for det gode, og det til hver en tid, ikke kun, når jeg er hos jer." I stedet for at lade jer imponere og drive rundt omkring, hver gang en ny lærer kommer til jer, så skulle I stå fast og vedkende jer den Kristus, som I har lært at kende. Paulus anklager dem for at være åndelige vejrhaner [*vindfløjel*], der drejer, som vinden blæser. I stedet for skulle de prøve forkyndelsen på Guds ord. Det har Paulus selv gjort i kap.3, og han vender tilbage til det sidst i kap.4.

Paulus regner de kristne i Galatien som sine børn (v.19). De kom til tro ved hans forkyndelse. Han fødte dem. Men nu mærker han igen fødselsveer. Forud for deres omvendelse gik der en hård kamp for Paulus, hvor han bad og underviste både dag og nat. Derfor glædede han sig over fødslen, da den var vel overstået.

Men nu må han til det igen. Det gør ham både vred og ulykkelig. Blev de overhovedet omvendt den gang, eller var det rent hykleri? Paulus er helt i vildrede med, hvad han skal mene om dem (v.20).

Læs: Gal 4,21-31.

I, der vil frelses ved hjælp af loven, ”hører I ikke, hvad loven siger?” Hér bruger Paulus ordet ’lov’ på to forskellige måder. I det første tilfælde bruger han det om lovbud: ’I, der vil frelses ved overholdelse af lovbud’. I det andet tilfælde bruger han det om Mosebøgerne som helhed. Altså: Når galaterne vil frelses ved overholdelse af moselovens bud, så har de ikke fattet sammenhængen i Mosebøgerne.

”Hører I ikke, hvad loven siger?” Det følgende burde galaterne selv kunne indse. Paulus er forundret: ’Jeg har jo forklaret jer disse ting. Løftet om Guds nåde og retfærdiggørelse af tro er både hovedindholdet i GT og *tolkningsnøglen til GT!* Galaterne har skiftet GT-tolkning, efter at judaisterne er kommet. Deres teologi er blevet overfladisk. I stedet for at læse sig ind til sagens kerne, er de hoppet på judaisternes popteologi: ’Når Gud vil velsigne Abrahams afkom, så må det betyde, at alle hans fysiske efterkommere er under velsignelse... eller i det mindste: Hvis de er *gode* jøder; hvis de er omskårne, holder sabbatten og undlader at spise svinekød osv., så er de under Guds velsignelse.’

Sådan sagde judaisterne. Men det er useriøs GT-tolkning.

Paulus har brugt det meste af kap.3 på at forklare velsignelsen via Abraham. Men nu anvender han denne overordnede GT-tolkning på ét konkret sted i Mosebøgerne; nemlig beretningen om Ismael og Isak (1 Mos 21). Abrahams sande børn er dem, der tror, som Abraham troede. Det viser Helligånden os ved at lade Abraham få to sønner; én på baggrund af egen indsats og én på baggrund af Guds løfte. Ismael er en ’lovsøn’, for ham har Abraham selv gjort, men Isak er en ’evangelie-søn’, for han er en gave fra Gud.

Abrahams to sønner har billedlig betydning: Ismael og Isak står for de to pagter, Sinaj-pagten, som er en *lovpagt*, og Abrahams-pagten, som er en *løftespagt* (v.24). Og Gud har bevaret disse beretninger om Isak og Ismael helt til i dag netop for at forkynde for os om frelsens grundlag. Hvis vi ønsker at blive Guds børn ved hjælp af loven, så er vi Ismael-sønner. Men hvis vi lader Gud frelse os af nåde, så er vi Isak-sønner. Løfterne om frelse og barnekår hos Gud gælder Isak; dvs. løfterne gælder for dem, der lever i Abrahams tro. De gælder for dem, der er retfærdiggjort af nåde.

I v.25-26 drager Paulus byen Jerusalem med ind i denne sammenligning. Han nævner Jerusalem som repræsentant for Israels folk. Hagar og Ismael betegner lovpagten fra Sinaj og svarer til det nationale Israel, fordi de fleste jøder prøver på at blive frelst ved loven. Hagar og Ismael er derfor et billede på det fysiske Jerusalem, mens Sara og Isak er et billede på det åndelige Jerusalem. Når vi tror på Guds nåde, er det åndelige eller himmelske Jerusalem vores mor. Det virkelige Jerusalem, som Gud ’kender’ og som løfterne gælder for, er dette himmelske Jerusalem. Vi tilhører det himmelske Jerusalem, når vi lever i samme tro som Abraham. Og her kommer det i øvrigt ikke an på at være jøde eller græker, træl eller fri, mand eller kvinde (3,28).

Paulus stiller galaterne over for et absolut valg: Enten vil I frelses og være Guds børn ved at overholde loven, og så får I navnet Ismael. Eller også tager I imod frelsen af nåde alene uden den mindste smule gerning, og så får I navnet Isak. Og hvad siger så Guds Ord om disse to sønner? Jo, du skal jage Ismael bort (v.30), ”for trælkvindens søn skal ikke arve sammen med den frie kvindes søn.”

Spørgsmålet om din åndelige afstamning finder sin afgørelse i dit forhold til ’loven’ og til ’løftet’. Vil du være Guds barn via loven eller via løftet? Der er ikke mulighed for at kombinere. Enten er man en Ismael-søn eller også er man en Isak-søn. Man kan ikke være halvt Ismael og halvt Isak. Og her er der ikke forskel på jøder og hedninger. En jøde, som vil frelses ved loven... måske bare *lidt* ved hjælp af loven, han er en Ismael-søn. Han er født af den egyptiske trælkvind Hagar. Og han ”skal ikke arve sammen med den frie kvindes søn” (v.30).

En hedning derimod, som stoler på Guds løfte om syndernes forladelse for intet... altså nåden alene... han er en Isak-søn, og hans mor hedder ”det himmelske Jerusalem” (v.26). Han lever nemlig i Abrahams tro.

Modsat gælder det selvfølgelig også: En jøde, der klynger sig til syndernes forladelse, han er en Isak-søn... en sand efterkommer af Abraham. Og en hedning, som vil frelse sig selv ved gode gerninger, han er en Ismael-søn, en slave, og han har ikke arveret hos Gud.

I v.27 kombinerer Paulus sin udlægning af 1 Mos. Med udlægning af Es 54,1. Dér er der tale om Israel under bortførelsen til Babylon. Jøderne er blevet forladt af Gud, hører vi. De kan sammenlignes med en barnløs kvinde, som bliver svigtet af sin mand. Men en gang i fremtiden vil hun alligevel blive frugtbar. Sådan lyder profetien i Es 54. I Gal 4,27 anvender Paulus dette citat om de troende i dag, *både* jøder og hedninger. Profetien til det landflygtige Israel

opfyldes på den måde, at de hedenske galatere og mange andre strømmer ind i Guds rige ved troen på syndernes forladelse (jf. Am 9,11f og ApG 15,14-17).

I v.28 siger Paulus: Kære hedningekristne i Galatien, I er Isak-sønner i kraft af Guds løfte og troen på dette løfte, ikke i kraft af jeres egne lovgøringer. I Bibelen hedder det ikke 'noget for noget', men 'alt for intet'. Husk det nu!

I v.29 strækker Paulus billedet lidt længere: Fordi I er Guds børn ved troen, bliver I nu forfulgt af Ismael-sønnerne. Isak blev jo også den gang forfulgt af Ismael. De værste fjender for Guds børn er de falske brødre, dem, der vil frelles i egen kraft. Ismaels forfølgelse af Isak er en profeti om vores situation i dag, siger Paulus. Men Guds reaktion over for Ismael den gang er også en profeti om, hvordan vi skal reagere i dag. "Jag denne trælkvind og hendes søn bort" (v.30).

Kære galatere, nu skal I jage Ismael-sønnerne ud af jeres menighed. De skal i hvert fald ikke have taleret på jeres prædikestole. I skal ikke regne dem for brødre. De har ikke arveret sammen med Guds folk. Abrahams sande arvinger er ikke hans fysiske efterkommere. Denne arveret har derimod hans åndelige efterkommere; nemlig dem, der tror på syndernes forladelse, hvad enten de er jøder eller hedninger. Judaisterne er ikke Guds folk, for de tror ikke på Jesus som deres frelser. De vil ikke nøjes med Guds nåde, og derfor arver de ingenting.

Paulus runder af med at kalde galaterne for 'brødre' (4,31). Det har han også kaldt dem i v.12 og v.28. Og i v.19 kalder han dem 'mine børn'. Han har altså ikke opgivet håbet, selv om han er bange for, hvor de er på vej hen. Hele Galaterbrevet skal tjene som en advarsel til dem, så de ikke går fortabt.

Det er blevet sagt, at Paulus i dette kapitel skelner mellem '*natur-religion*' og '*nådereligion*' (John Stott). Ismaels religion er en naturreligion, som går ud på, hvad mennesket selv kan bidrage med til sin frelse. Denne naturreligion leder med usvigelig sikkerhed i fortabelsen. Isaks religion er derimod en nådereligion, som går ud på, hvad Gud har gjort for at frelse os. Den, som intet har, får alt af Ham gratis. Skal vi blive frelst, må nådereligionen få lov til at frelse os alene.

Dette ord 'alene' understregede Martin Luther med de tre udtryk: Skriften alene, nåden alene og troen alene! Mange kristne vil gerne sige Skriften, nåden og troen. Men de vil ikke sige 'alene'. Galaterbrevets budskab er: Mister vi dette 'alene', så har vi mistet alt.

Galaterbrevet kap.5-6 Helligørelsens Mysterium

Læs: Gal 5,1-12.

"Til dén frihed har Kristus befriet os" (v.1). Hvilken frihed? Jo, i 4,4f forklarer Paulus os, hvorfor Jesus skulle fødes: Han skulle løskøbe os, der var i trællekår under loven, så vi kunne få barnekår hos Gud. I 3,13 viser Paulus os, *hvordan* Jesus kunne løskøbe os fra dette trællekår: Han gjorde det ved at blive hængt op på et træ som en Guds forbandelse.

I Gal 5 taler Paulus hårdt til galaterne: "Se jeg Paulus siger jer, at hvis I lader jer omskære, vil Kristus intet gavne jer" (v.2). Hvis I lægger blot den mindste smule gerning oven i Guds nåde som frelsesvej, så mister I nåden fuldstændigt, for "er det ved nåde, er det ikke længere af gerninger; ellers ville nåden jo ikke længere være nåde" (Rom.11,6).

Der er tale om to forskellige religioner: **Nådereligionen** og **gerningsreligionen**. Paulus forklarer, at kombinationsreligionen, der består af én del nåde og én del gerning, også hører til gerningsreligionen. Der er altså kun disse to forskellige religioner: Nåde eller gerning. Noget tredje gives ikke. Hvis man putter blot den mindste smule gerning ind i nåden, så ophører nåden helt. Det gælder også for de gerninger, som Gud selv har befalet. Omskærelsen er jo befalet af Gud (1 Mos 17,10f). Men Gud har aldrig givet os disse gerninger som en frelsesvej.

Tværtimod: Loven skal ikke gøre os til retfærdige mennesker, men til syndere, der har brug for en frelser. Evangeliet vil have lov til at frelse os alene. Og hvis evangeliet ikke kan få lov til det, forlader det os igen. Det forbereder loven os på ved at sige 'alt eller intet': Hvis du ikke har overholdt *hele* loven med tanke, ord og gerning og lige fra vugge til grav, så har du intet overholdt af loven. Så stærkt taler Guds lov! Til gengæld taler evangeliet lige så stærkt: Du har intet andet at komme med på dommedag end synd. Men netop dig tilsiger Gud alle dine synders nådige forladelse for Jesu skyld. Nåde betyder *gratis*. Hvis man lægger bare den mindste gerning oven i nåden, så er nåden ikke længere nåde. Det siger vel sig selv: Hvis nåde betyder gratis, så ophæves nåden, hvis der bare skal betales en lille smule.

Vi kan sammenligne med en kendt situation: I week-enden får du en reklame for køkkenudstyr. På forsiden står der med store typer: "**Gratis Kitchenaid** – Tag denne reklame med på mandag og få én ny Kitchenaid. Førpris: 5.000,- kr. Nu: Gratis!" Du går så ned i forretningen med din reklame og beder om en gratis

Kitchenaid. Ekspedienten [sv. *säljaren*] rækker dig en og siger: "Det bliver 50,- kr., tak." "Hvad mener du...?", spørger du. "Der står hér, at den er gratis!" "Ja vist," svarer ekspedienten, "det er sandt. Du skal bare betale 50,- kr. Er det ikke billigt for en helt ny Kitchenaid til 5.000,- kr.?" "Jo," indrømmer du, "det er billigt. Men det er bare helt ligegyldigt, for der står i reklamen, at den er gratis, og så skal den slet ikke koste noget, hverken 50,- kr. eller 50 øre!" Og du har jo fuldstændigt ret: Gratis betyder *helt* gratis!

Lige som en kvinde ikke kan være *lidt* gravid – enten er hun gravid, eller også er hun ikke gravid – sådan kan en vare ikke være *lidt* gratis. Hvis en vare til 5.000,- kr. nu kun koster 50,- kr., så er den billig. Den er ikke gratis! Om den så kostede 50 øre, så var den stadig ikke gratis.

Og det er lige præcis sådan, Paulus argumenterer om frelsen. Vi bliver frelst af nåde. Det betyder uden gerninger. Selve ordet nåde betyder 'nåden alene', som Martin Luther sagde. Og selv et ganske lille lovkrav blandet ind i frelsen betyder, at nåden ophører med at være nåde.

Over for efeserne formulerer Paulus det sådan: ”For af den nåde er I frelst ved tro. Og det skyldes ikke jer selv, gaven er Guds. Det skyldes ikke gerninger” (Ef 2,8f).

Galaterne mente vel, at omskærelse var en ganske lille sag. Det kunne man da godt gøre, når nu Gud selv befaler det i GT. Men nej, Paulus er helt kompromisløs. Hvis man vil frelses ved at holde loven, så skal man holde *hele* loven (v.3)! Derfor fortsætter Paulus i v.4: ”I er afskåret fra Kristus, I der søger at blive retfærdige ved loven. I er faldet ud af nåden.” Det er nemlig kun i teorien, man kan blive retfærdig ved at holde loven. I praksis fungerer det ikke. Vi derimod forventer ”det håb, som retfærdigheden giver” (v.5). Altså: Når vi er retfærdige ved tro, så kan vi vente på det, som denne retfærdighed lover os i himlen. Vi skal ikke arbejde os op til himlen.

Men betyder det så, at vi skal være ligeglade med de gode gerninger? Her kunne Paulus have svaret sit sædvanlige: ”Aldeles ikke!” [*Nej, inte alls*] (3,21). I stedet siger han, at det, der betyder noget, er ”tro, virksom i kærlighed” (v.6). Den tro, som Paulus taler om, er nemlig ikke en død eller uvirksom ting. Den sande tro er levende og leder efter gode gerninger at gøre. Det er sådan, fordi Gud selv bor ved troen i vore hjerter. Han er virkelig derinde, og det gør altså noget ved os... eller rettere: **Han** gør noget ved os. Vi kan ikke være kolde og ligeglade. Vi kan ikke leve videre i synd. Jeg siger ikke, at vi ikke *bør* leve videre i synd. Jeg siger, at vi ikke *kan* leve frimodigt i synd. Han driver nemlig synden ud af os. Det vender Paulus tilbage til sidst i kapitel 5, så det venter vi lidt med.

”I var kommet godt i gang” (v.7). På græsk står der ”I løb godt”. Paulus sammenligner ofte kristenlivet med et væddeløb, hvor man skal vinde sejrskransen (1 Kor 9,24-27; Fil 3,14; 2 Tim 2,5; 4,7f). Også arbejdet i menigheden kan han kalde et løb (Gal 2,2). Ligesom idrætsmanden er målbevidst og ikke lader sig forstyrre af livet uden for banen, sådan må den

kristne gøre sig sine prioriteringer klart. Da galaterne kom til tro, havde de deres øjne rettet mod nåden. Men så kom judaisterne og fik deres øjne til at flakke. Nu så de både på nåden og på gerningerne som frelsesvej. Derved blev de forhindret i at adlyde sandheden. At være lydige mod Guds ords sandhed er ikke bare en teori, der kan læres. Det er et løb, der skal løbes. Kristendom er ikke en eksamen i kundskab. Det er et liv sammen med Jesus, hvor kundskaben bliver til efterhånden. Derfor sammenligner Paulus hellere kristenlivet med et løb end med eksamensforberedelse. Alligevel er der i Bibelen en nøje sammenhæng mellem liv og lære. Vi kan godt som f.eks. små børn have Jesus i hjertet uden kundskab om læren. Men vi kan ikke have Jesus i hjertet, hvis vi afviser Hans lære.

I v.9 siger Paulus om vranglæren, at en lille smule surdej gennemsyrer hele dejen (jvf. 1 Kor 5,6). Sådan er vranglæren. Den trænger igennem som et krydderi eller en cancer, så den snart fylder det hele. Derfor skal vi være opmærksom på den og kaste den ud, når den forekommer. I v.10 forudsiger Paulus den endelige dom over vranglæreren: ”Den, der forvirrer jer, skal få sin dom, hvem han end er.” Det har været voldsomt at lytte til, når brevet blev læst op ved gudstjenesten. Formentlig har judaisterne og deres disciple siddet dernede og hørt det.

I v.11 kalder Paulus igen sine læsere for ”brødre”. Hans dom gælder altså kun judaisterne, og han er overbevist om, at galaterne lader sig tale til fornuft. Han, Paulus, er en sand lærer. Hvis ikke galaterne kan høre det på hans budskab, så kan de se det på hans lidelser. Det sande evangelium vil nemlig altid vække anstød (1 Kor 1,23). Og dets forkyndere vil møde modstand. Judaisterne forkyndte et fornuftigt evangelium, så de blev ikke forfulgt. Vi mennesker vil gerne høre, at vi kan gøre noget for at blive frelst. Og vi bliver vrede, når en prædikant river vores stolthed ned ved at sige, at vi ikke kan gøre noget til vores frelse. I 4,29 sagde Paulus, at Ismael altid vil forfølge Isak. Dét ser vi, hvor det sande evangelium kommer frem. Det fører til bagtalelse, modstand og forfølgelse. Judaisterne forkyndte derimod et pop-evangelium, når de sagde, at galaterne skulle omskæres.

'Gid kniven ville smutte', udbryder Paulus i v.12. 'Gid de ville skære det hele af på sig selv.' Han er lidt hårdhændet. Men det minder om et fænomen i samtiden. Gudinden *Kybele* havde sit hovedsæde i Galatien. Og i Kybele-kulten skete det, at præsterne kastrede sig selv i ekstase. 'Judaisterne kan for min skyld gøre det samme', siger Paulus. Det er hårdt sagt, når de nu sad dernede og hørte på det, men det viser, hvor vigtigt det her var for Paulus.

Læs: Gal 5,13-18

Overskriften over ethvert kristent menneske lyder: *Kaldet til frihed!* Vi er Guds frie børn af nåde. Men denne frihed fra alle gerninger må ikke blive et påskud til at leve i synd. Peter siger: "I er jo frie, ikke til at bruge friheden som et dække for ondskab, men som Guds trælle" (1 Pet 2,16). Det er frihed *fra* synd, ikke frihed *til* synd! Den sande tro er jo virksom i kærlighed (v.6), og hvis den ikke er i virksomhed, så er det ikke den sande tro. Det skyldes, at troen er Helligåndens iboen inde i hjertet. Kristen frihed er frihed fra gerninger i det lodrette [*vertikal*] forhold, men ikke i det vandrette [*horisontell*]. De gode gerninger holder flyttedag. Nu gør vi dem ikke længere for Guds skyld, for at Han skal synes godt om os. Nu gør vi gode gerninger af hensyn til vores næste. Vi skal tjene hinanden i kærlighed (v.13b). Det er i virkeligheden alt, hvad loven siger (v.14; jf. Rom 13,8-10). Vi er frie over for Gud, men samtidig hinandens tjenere.

V.14 betyder ikke, at hvis vi bare elsker, så kan vi bryde alle de andre bud. Tværtimod får kærligheden os til at opfylde alle de andre bud, for alle de andre bud er blot eksempler på, hvad kærlighed er. Når loven siger: 'Du må ikke slå ihjel', så betyder det: 'Du skal elske din næste, så du selvfølgelig ikke kan slå ham ihjel.'

V.15 kunne tyde på, at der var strid i menigheden: "I bider og slider i hinanden.". Det advarer Paulus imod, for den slags æder om sig som kræft, og til sidst fortærer det os helt. Når Ånden flytter ind i hjertet, begynder en kamp mod det gamle liv, som stadigvæk sidder derinde. Det kalder Paulus for "kødet" (v.16). Med "kødet" mener han det, som vi er af natur efter syndefaldet. Den syndige selvoptagethed findes også i den kristne.

I Rom 7,19 siger Paulus: "Det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg." Nogle hævder, at Rom 7 handler om Paulus *før* omvendelsen, for en kristen kan ikke være så disharmonisk, som Paulus beskriver sig selv i det kapitel. Men Gal 5,17 giver os grund til at læse Rom 7 om Paulus *efter* omvendelsen. Ånd og kød kæmper jo fortsat mod hinanden. Også for en kristen er det derfor en daglig kamp at holde Guds bud.

"Drives I af Ånden, er I ikke under loven" (v.18). Dette kunne forstås sådan, at den kristne ikke længere har problemer med synden: Hvis man har Ånden i sig, er loven derfor ikke noget problem. Men den opfattelse modsiges af v.17, hvor vi hører, at kødet og Ånden kæmper med hinanden inde i os. Egentlig er en kristen et meget disharmonisk menneske. Men vi ved dog, at Gud er os nådigt stemt for Jesu skyld. Det gør, at vi kan have fred i samvittigheden. Samtidig har

vi kamp i vore lemmer, når vi forsøger at få hånden og tungen til at adlyde Guds bud. Det vil de helst ikke. Men Helligånden, som bor i hjertet, kæmper mod den onde vilje, der hele tiden prøver at tage kontrollen med hånden og med tungen. Det betyder, at vi kan have fred i samvittigheden og hvile hos Gud samtidig med, at vi kæmper en forbitret kamp mod synden i vore lemmer.

I øvrigt ser vi både i v.15 og andre steder i Paulus' breve, at der er problemer med splid i menighederne, og alligevel omtaler han sine læsere som "brødre" (jf. 1 Kor 3,1-4). For kristne er synden altså *ikke* et overstået kapitel, når vi taler om det vandrette plan mellem mennesker. I forholdet til Gud er al vores synd derimod borte ved troen på Hans nåde i Kristus.

Læs: Gal 5,19-26

Når vi lever af Guds nåde og altså "drives af Ånden", vil det få konkrete følger i vore liv. Det skyldes, at Ånden er en levende og virkende person, som tager bolig inde i os. Følgerne af denne iboen kalder Paulus "Åndens frugt" (v.22). Men inden da beskriver han "kødets gerninger" (v.19-21).

I v.16 har Paulus talt om kødets lyst. I dag forbinder vi som regel begrebet kød med vores legeme og begrebet lyst eller begær med seksualitet. Men at det er en for snæver forståelse, fremgår af den lange liste i v.19-21. Kødets lyst viser sig ikke bare i utugt, men også i "misundelse, hidsighed, selviskhed" osv. Det understreger for os, at Paulus ikke opfatter menneskets legeme som noget negativt eller syndigt i sig selv. Men *hele* mennesket, både det indre og det ydre, er gennemsyret af syndigt begær.

Paulus nævner 15 synder, men slutter listen af med "og mere af samme slags" (v.21). Han kunne altså have nævnt flere synder ved navn som "kødets gerninger". Men disse 15 er typiske og almindeligt kendte.

De første tre er seksuelle synder: Utugt, urenhed og udsvævelse. Begrebet "udsvævelse" (gr. ασελγεια) bruges i 2 Pet 2,7 om synden i Sodoma og Gomorra, så Paulus tænker måske på unaturlige, seksuelle forbindelser (jvf. 1 Mos 19,5). Derefter nævner han to religiøse synder: Afgudsdyrkelse og troldom. Det var noget, galaterne kendte fra deres egen fortid og fra deres omgivelser. De sidste to synder er drukkenskab og svir. Han begynder og slutter sin liste med grove synder, men indimellem finder vi nogle synder, der måske ikke virker så grove: Fjendskaber, kiv, misundelse, hidsighed, selviskhed, splid, kliker og nid. De grove og åbenlyse synder ville enhver missionsmand også fordømme i dag. Men for Paulus rangerer grove og fine synder på samme plan. Det svarer til Jesu omtale af synd i Bjergprædikenen: "Enhver, som bliver vred på sin bror, skal kendes skyldig af domstolen" (Matt 5,22).

I Ef 5,5 og Kol 3,5 skriver Paulus endda, at et grisk [*girig*] menneske er en afgudsdyrker. Det menneske, der dyrker penge, ting, nydelse, magt eller position er en afgudsdyrker. Både de indre og de ydre synder afslører nemlig, hvem vi er inderst inde.

I v.21 konkluderer Paulus derfor, at mennesker, der lever sådan, ”ikke skal arve Guds rige.” De bliver ikke frelst (jf 1 Kor 6,9f). Det er meget alvorligt! ”De, der giver sig af med den slags” [*de som lever så*], siger han. Der er ikke tale om mennesker, som falder i synd, men om nogen, der har disse handlinger som en vedvarende praksis, som de også forsværer.

I v.22-23 opremser Paulus 9 kristne dyder. Men også her kunne han have nævnt både flere og færre. Disse dyder skyldes Guds Ånds iboen i hjertet. De er ”Åndens frugt”. Vi vil stadig opleve den kamp, som v.17 beskriver, men andre vil bemærke dels et nyt sind hos os og dels, at vi afholder os fra synderne i v.19-21. Så længe vi vandrer i Ånden (v.16), så vi drives af Ånden (v.18), vil der komme frugter i vore liv. Den vigtigste af dem er kærlighed (jf. 1 Kor 13). Det drejer sig om næstens ve og vel, ikke om mine fromhedsøvelser. Bemærk, at Paulus ikke nævner omskærelse, helligdagens overholdelse, tiende, spiseregler eller for den sags skyld andagt. De gode gerninger afgøres nemlig frem for noget af næstens behov.

"Alt dette er loven ikke imod", skriver Paulus så (v.23b). Det ligner en spydighed [*gliring*]: 'Kære galatere, I er blevet så optagede af loven. Jamen, så tag dog fat på det, der er vigtigst i loven; nemlig næstekærlighed. Hvorfor interesserer I jer kun for småting som omskærelse, sabbat og svinekød? I skulle hellere begynde at være kærlige mod hinanden. Det ville loven bestemt ikke have noget imod.'

Hvis galaterne bare ville tage fat der, hvor det virkelig betyder noget, så ville de straks opdage, hvor umuligt det er at opfylde Guds lov. *Det er muligt* at indrette sit liv efter Guds lov. Men *det er ikke muligt* at opfylde Guds lov. Det er to forskellige ting.

Men denne kærlighed til de andre må Helligånden selv skabe i os. Det gør Han, når Han flytter ind i hjertet og begynder at drive selv-kærligheden ud. Men der er en mærkelig dobbelthed her. Selv om vores helliggørelse er Åndens frugt, så kan Paulus alligevel sige, at vi selv har korsfæstet vort kød med dets lidenskaber og begæringer (v.24). Og han kan formane os til at vandre i Ånden (v.25). Vi må altså selv sætte noget ind på det her. Men samtidig siger Paulus, at det nye liv er blevet givet til os. Og det er nu Ånden, der sætter frugt i vores liv.

Dette kan vi kalde **helliggørelsens mysterium: 1)** at jeg allerede nu ejer det hele, samtidig med **2)** at jeg skal kæmpe for at gribe det, og **3)** at det er Helligånden, der bevirker både min vilje til kamp og kampens resultater. Helliggørelsen er et paradoks! Det hænger ikke sammen logisk.

I Fil 2,12f siger Paulus: ”Arbejd med frygt og bæven på jeres frelse ... for det er Gud, der virker i jer både at ville og at virke.”

I Hebr 13,20f hører vi: ”Måtte fredens Gud... sætte jer i stand til alt godt, så I gør hans vilje, idet han selv udvirker i os, hvad der er ham velbehageligt.”

Jesus siger det samme med et billede i Joh 15,5: "Jeg er vintræet, I er grenene. Dem, der bliver i mig, og jeg i ham, han bærer megen frugt; for skilt fra mig kan I slet intet gøre." På den baggrund formaner Jesus disciplene i v.4: "Bliv i mig!"

Men man kan jo ikke formane en gren til at blive på træet. Hvis der strømmer næring fra stammen, så bliver grenen der som noget helt naturligt. Og samme indvending kan vi bruge over for Paulus: Hvis det er Gud, der virker i os både at ville og at virke, hvordan kan han så formane os til at arbejde på vores frelse? Logikken kender ikke noget svar, men det gør livet. Det forholder sig nemlig på samme måde med tillid mellem mennesker. Vi kan ikke beslutte os for at have tillid til et menneske, som har løjet for os. Men når tilliden er der, så kan vores vilje holde fast i den og vise det andet menneske tillid.

Et dødt menneske kan heller ikke beslutte sig for at få liv. Men hvis vi lever, så kan vi beslutte os for at leve; dvs. vi kan kæmpe for livet. Vi kan spise og drikke og holde os borte fra farlige situationer. Det er netop dét, Paulus formaner levende kristne til: I skal spise og drikke af Guds Ord og de helliges fællesskab, og I skal flygte fra synden, som om det var dødsfare... for det er netop, hvad der er tale om: Dødsfare!

Helliggørelsen er ikke et stykke teori, der skal læres, men et liv, der må leves.

Læs: Gal 6,1-10

Åndens frugt må vise sig ved, at vi gør godt mod alle og især mod vore egne trosfæller (6,10). Særligt indadtil i menigheden, mellem brødre og søstre har de 9 frugter deres plads. Menigheden angribes udefra af 'verden' og 'denne verdens fyrste'. Derfor må menigheden stå sammen og opmuntre hinanden i kampen i stedet for at kæmpe indbyrdes.

Vi skal altså elske hinanden i menigheden. Og det er let nok at sige fra prædikestolen. Det er straks vanskeligere, når hverdagens mange situationer

melder sig. Derfor forklarer Paulus os mere konkret, hvordan vi skal være over for hinanden. Vi skal bevidst tilsidesætte vort eget ego og bære de andres byrder (v.2). På den måde opfylder vi Kristi lov. Der er en tankevækkende sammenhæng mellem udtrykkene ”byrde” og ”Kristi lov”. Judaisterne *lagde jo byrder på* galaternes skuldre, fordi de krævede overholdelse af Guds lov. Dertil svarer Paulus, at vi skal *lette hinandens byrder* og at vi netop derved opfylder Kristi lov. Judaisterne sagde altså: 'Vi opfylder loven ved at bære byrder.' Men Paulus svarede: 'Nej, vi opfylder loven ved at lette byrder!' Det er, hvad Jesus ønsker af os og hvad Helligånden driver os til: at lette de andres byrder. Men så må vi jo først og fremmest være opmærksomme på de andre. Vi må se efter, om de har byrder, som vi kan lette.

I v.7-8 beskriver Paulus *en åndelig lov om sæd og høst*: "Hvad et menneske sår, skal det også høste." Det gælder både godt og ondt. En gang vil Gud kræve os til regnskab for vore liv. Den, der har brugt sit liv til at så i kødet, han vil høste evigt fordærv af sit kød (v.8a). Men den, der har sået i Ånden, han vil høste evig velsignelse af Ånden (v.8b). Derfor skal vi ikke blive trætte af at så i Ånden. Ofte ser vi ikke frugterne her og nu, men så kommer vi til det en gang (v.9). Og så understreger Paulus særligt ansvaret for ”vore trosfæller” (v.10).

Englænderne siger: "*Charity begins at home!*" Næstekærligheden begynder derhjemme! Det er let nok at have omsorg for hele verden, så længe den er på afstand. Det er straks sværere at tage sig af dem, der er tæt på: Familien, vennerne og menigheden. Men det er særligt dem, Jesus har i tanke, når Han bruger udtrykket ”næste” (Luk 10,25ff).

Det betyder 'den person, som er tæt på'. Vi kan ikke afgrænse næste-begrebet til familie, venner og menighed. Det gælder også om den fremmede, når han pludselig er tæt på (2 Mos 22,20; 5 Mos 10,17-19; Matt 25,35b). Men Paulus understreger, at Gud har givet os et særligt ansvar for ”vore trosfæller”.

I 1 Tim 5,8 nævner han i øvrigt vores ”egen husstand”; altså familien. Her skal troskaben mod Gud og næstekærligheden stå sin prøve. Hvis vi ikke tager os af dem, der er tæt på, så er vi værre end hedningerne, for de sørger jo dog for (tager hånd om) deres egne.

Vi har ikke tid til at gennemgå de sidste otte vers. Blot dette: Efter at Paulus har formanet galaterne til at leve i kærligheden, vender han kort tilbage til det, der egentlig var hovedsagen i brevet. I v.14 siger han: ”Gid det aldrig må ske for mig, at jeg er stolt af andet end af vor Herre Jesu Kristi kors.”

Dette er den primære kamp i kristenlivet, for det er frem for alt hér, Satan sætter ind med sine snedige løgne. Han vil have os til at fornægte Kristi kors.

Det gør han ved at blande gerninger og nåde, så vi ikke længere stoler på nåden alene. Her står den troende menighed til alle tider i en kamp på liv og død.

Peter Olsen 2014